

Erőszakról, szabadságról — Párizsban

A közelmúlt egyik nagy román könyvsikere Eugen Simion párizsi naplója (Timpul trăirii, timpul mărturisirii... Jurnal parizian). A Cartea Românească 1979-ben jelentette meg második, bővített kiadását; és ez nem csupán az első kiadás iránt megnyilvánult rendkívüli érdeklődést jelzi, hanem meggyőzően bizonyítja: noha mintegy évtized telt el azóta, hogy a kitűnő bukaresti irodalomtörténész a Sorbonne vendégprofesszoraként franciaországi élményeit gyűjtötte, az információkban, szellemi izgalmakban gazdag könyv lényegében nem veszített időszerszerűségéből. A divat változhatott, a fő folyamatok, az alapvető összefüggések megvilágítása ma ugyanúgy érvényes.

Eugen Simion könyve nemsokára magyar fordításban is hozzáférhető lesz, a Dacia kiadásában; az első fejezetekből válogattuk az itt következő részletet. K. E.

A francia könyvesboltokat járva azonnal észre lehet venni, hogy a közönség nem irodalmat keres, hanem információt tartalmazó könyveket. A verseskötet például ritkaságszámba megy. Csak a klasszikusok, s olykor-olykor egy-egy modern író, mint például Supervielle, vonja magára a középiskolások figyelmét. Ezzel szemben naponta százával jelennek meg könyvek az erőszakról és a szabadságról, a kábítószerekről, a fiatalok tévelygéseiről, gazdagon illusztrált kötetek a szexualitásról (még az asszír-babilóniai korszakra is kiterjesztve a kutatást) és pogány rituálékról, tanulmányok — olykor igen híresek, bár nem hiányzik belőlük némi frivolitás — a varázslásról és az ezoterikus tanokról. A Zen-buddhizmusról szóló legfrissebb monográfia egy filmesillag életrajzána szomszédiségében. Akit egy bizonyos témakör érdekel, kíváncsi tekintetét a polcra veti, s kíváncsiságát máris kielégítette: 40-50 írás várja egyazon témáról. Hogyan töltjük kellemesen a szabad időnket? A tárgykör néhány ismert szerzője kínálja tanácsait. Gyalogos séta a Montparnasse és a Montmartre között? Csak át kell tanulmányozni azt a legalább száz útikönyvet, albumot, a legújabb információkkal szolgáló írásokat. Igaz, valamennyinek az áttanulmányozásához két-három év kellene.

A társadalmi tanulmányokkal még bonyolultabb a helyzet. Sokan elgondolkodnak azon, ami korunkban történik, bőségesen ontják elképzeléseiket. Megoldások az erőszak megfékezésére, a társadalmi igazságtalanságok orvoslására — de furesa módon az igazságtalanságok továbbra is fennállnak. Aztán meg az egész világot aggasztja a fiatalok gondolkodásmódja és viselkedése. Szociológusok, történészek (a társadalom orvosai) nagyon pontos diagnózissal szolgálnak. Elég fellapozni egy kompetens szerző írását, és meggyőződhetünk arról, hogy minden helyrehozható: a ma forrongó ifjúság holnapra tisztességes állampolgárrá lehet. Bárányhimlő mindössze. A bő, tarka pelerinbe bújt izgatott fiatalok viszont, akik esténként ellepik a Latin Negyedet, úgy látszik, teljesen figyelmen kívül hagyják a társadalom gyógyítóinak tanácsait. Másak az eszményeik, másként vélekednek. Egyelőre nem akarnak tudomást venni azokról az erkölcsi értékekről, amelyekben a szülei hisznek. Nagyobb érdeklődéssel hallgatják az ő nemzedékükből kiemelkedő profétákat. S a proféták nem kelekednek. A Sorbonne előtti téren, a L'Écolier kávéház előtt, hosszú hajú, magabiztos fiatalember szónokol fenyegető hangon. Az elszemélytelenedett életéről, a fogyasztói társadalom erőszakosságáról, szerelemről és természetesen a szabadságról beszél. A modern élet apokaliptizisének profétája ő. A fiatalok hallgatják, a végén tapsolnak, aztán besietnek a közeli kávéházakba. Rágyújtanak egy Gauloise-ra, presszókávéét szűrőszőlnek, s visszatér a jókedvük. Egy sarokasztaltól figyelem ezt a hirtelen átváltást, és az apokaliptizisre gondolok, amelyről az imént a szónok beszélt. Ha van jele a közelgő apokaliptizisnek, az nem lehet más, mint a nyomtatott papír rendkívüli inflációja. Földgolyónk egy szép napon belefut a könyvekbe, amelyek arra tanítanak, hogyan éljünk és hogyan legyünk boldogok.

A Saint-Michel könyvesboltban, a Latin Negyed szívében plakátot veszek észre; megbeszélésre hív, melyet a „Tel Quel” szervez. Megjegyzem magamnak, s

a jelzett napon megjelenek a találkozón, hogy részt vegyek az irodalomról és kritikáról folyó vitán. A vitát Philippe Sollers kritikus és regényíró vezeti. Némi késéssel érkezem, a terem zsúfolt, minden hely foglalt, a levegő fűledt. A tömény cigarettafüstben a megszokott, zilált szakállú, dült arcú fiatalokat vélem felismerem. Megpillantom közöttük Al. Călinescut is, aki rövid időre jött Párizsba. Hogy valamit láthassak, mások példáját követve, felállok egy asztalra; aztán megpróbálok odafigyelni a „Tel Quel” csoport képviselőinek párbeszédére, a terem kíváncsi fiataljaival. Több szónok beszél egyszerre, erélyes hangok próbálják megszabni a vita feltételeit. Valaki — nem tudni, miért — Aragon fejét követeli. Értelmiségi vérért akarja. Mintha nem folyt volna elég vér századunkban! Másvalaki, egy rámenős szőke lány, Sollers-t „küldi” elmegyógyintézetbe. Az érintett személy eredménytelenül próbál válaszolni, a hangok zűrzavara elnyomja szavait. Szó sincs irodalomról és a kritika új módszereiről. Kissé kiábrándultan kérdezem a mellettem állót: mi a vita tárgya? Gondolkozas nélkül válaszol: *la masturbation de l'esprit* (a szellem önkielégítése)! Értem; csendesen elhagyom a termet. Lent a könyvesboltban könyv-újdonságok kis kiállítását: Roland Barthes legújabb könyve (*Sade, Fourier, Loyola*), egy illetlan, dr. Charles Maillant álomfejtő könyve, újabb könyv az ifjúságról, címe: *Le joli mois de mai* (A gyönyörű május) vagy valami hasonló. Itt is, mint mindenhol, az ifjúságról és a szabadságról van szó.

Azt tapasztalom értelmiségi ismerőseim körében, hogy sokan valósággal kéjelegnek ezekben a fogalmakban. Hangoztatják a szabadságot, de mit jelent a szabadság, amikor nincs veszélyben? Olyan ez, mintha halhatatlanok beszélnének a halálról. Mondén vita.

Könnyelműséggel gyanúsítom tehát Sollers-t s „Tel Quel” csoportbeli barátait; megsűjrik nekem, hogy mindegyikük *gosse de riches* (gazdag csemete), komoly bankbetétek tulajdonosa. A Saint-Michel-beli találkozó után valaki bemutatja nekem a vita vezetőjét, Philippe Sollers rokonszenves, szalonterrorista külsejű. Rövidre vart haj (mintegy jelezve ezzel a távolságot közte s a hosszú hajú párizsi *gauche* — baloldali — értelmiség között), fotogenikus, pufók, derűs arc, vidám tekintet, időnként mélyen koncentráció pózt vesz fel, gyanúsán komollyá válik. Ez az a pillanat, amikor kemény mondatba fogalmazza ítéletét a hivatalos, akadémiázó irodalommal szemben. Fekete gallért visel, és kezében — pisztoly helyett — egy párizsi lap. Egyébként értelmes, művelt ember, az irodalom és politika összekapcsolásának híve, s ezt úgy érti, hogy az irodalom *praxissá* legyen: irodalmi gyakorlat és forradalmi gyakorlat.

Sollers-nek tulajdonítják a polgári irodalom struktúrára vonatkozó „terrorista gyakorlat” bevezetését. Nem tagadja, elfogad minden olyan ötletet, mely a *dir-neuvième*-ista (XIX. századi) irodalmi szemlélet felrobbantásához vezet. Századunk, mondja, a XIX. század utánfutója; a XX. század lezárását készítjük elő, miközben szellemileg be sem léptünk ebbe a századba. Százéves eszméken élünk, Flaubert-korabeli struktúrákat, nyelvezetet és témákat használunk. Normális ez? Helyes ez? Philippe Sollers szenvedélyesen kitör... A XX. század avantgarde-ja akadémikussá vált, rohamos inflációja, hiteles forradalmi eszme hiányában, sztereotípiákhoz, a szellem meddségéhez vezet... Az avantgarde az Akadémián végzi...

Megtalálom ezeket a futó gondolatokat konkrétabb megfogalmazásban is abban az interjúban, amelyet Sollers egy irodalmi folyóiratnak adott. A mai nyugati irodalomnak felrója a bénító formalizmust, a történelemmel való tényleges kapcsolat hiányát. A mű továbbra is a mai francia társadalom változásaitól elszigetelt *esztétikai tárgy*. Holt nyelvet használ (99%-ban!). Az az „*aveuglement narcissique*” (narcisztikus vakságú) mű, amely biztosítja, konszolidálja, vagyis meghamisítja, elaltatja az öntudatot. Holott az irodalom lényegi funkciója a tagadás. Az irodalom kockázat, s azok az írók, akik a legjobban fejezik ki a XX. századi szellemet (Kafka, Joyce, Artaud, Bataille, Céline, Faulkner), kockázatban éltek és írtak. Eközben századunk *klasszikusai* nem tettek egyebet, mint hogy intézményesítették egy régi intellektuális kalandot: „*ce toit tranquille où picoraient des focs. Et merde, après tout...*”

Mindaz, amit Philippe Sollers az irodalomról mond, nem új számomra. Ismerem ezt az ingerültséget a régi irodalommal szemben, ismerem azt a tévhitet is, hogy egy forradalmi irodalom nem születhet meg, csak az előbbi megsemmisítése árán. Meglep viszont, hogy Párizsban találkozom újra a *proletkulttal*, melyet egy *outrance* (szélsőséges) strukturalista vall nagy hévvel, egy regényíró, aki forradalmasítja a francia nyelv mondattanát és központozását. Zavaró, hogy e *forradalmi gyakorlat* nyelvezete nehezen egyeztethető össze ebben az esetben az *irodalmi gyakorlat* (szofista) nyelvezetével.

* „ez a csendes tető, hol petyhüden lógtak a vitorlák. A fenébe is...”

Vizsont Philippe Sollers ingerültsége a párizsi irodalmi élettel és annak többé-kevésbé *narcisztikus* gyakorlatával szemben nem ellenszenves nekem. Az avantgarde ellen irányuló dühe sem, mert az intézményesített avantgarde az irodalmi fejlődés gátlója. Ez a kiváló szónoki tehetségű forrongó szellem állandó fenyegetést jelent a párizsi irodalmi élet előkelőségei számára. Eggyel több ok arra, hogy végül is rokonszenves legyen nekem.

Sollers nem elszigetelt jelenség. Bizonyos szempontból jellemző típusa a radikalizálódó, politizáló, a társadalmi életben részvételt követelő nyugati intelligenciának. Van azért persze némi felszínesség is benne. A forradalom egyesek számára gomblyukba tűzött virág, vitatéma mindössze. Illik baloldalinak lenni, szembe-szegülni a szülőkkel, baráti körben mindent tagadni, messze elkerülni a luxus-vendéglőket és a rue Mouffetard valamelyik boite-jában (mulatójában) ebédelni, ahol egy dél-amerikai hippi együttes játszik. Idővel alábbhagy a forradalmi láz, a hóbörgök kezdik „rendezni” életüket, egyesek hamarosan nagymenökké, a többség* képviselőivé válnak. Az eltévelyedett bárányok visszatérnek a nyájhoz, nagy öröme a pásztornak, aki bőségesen megjutalmazza őket.

A hetvenes években az idő rohan, és a meggyőződések könnyen változnak. A 68-as vezérek jó néhány előre nem látható utat tett meg; időközben befejezték tanulmányukat, a filozófia vagy filológia normalien-jei vagy agrégé-i (tanárképző főiskolai vagy gimnáziumi tanárai), s lemondva a történelmi *robbantó* szerepről, igyekeznek kikövetelni maguknak a történelem pesszimista értelmezőinek szerepét. Christian Jambert, Guy Lardreau, Jean-Marie Benoît, Jean-Paul Dollé, André Glucksmann, Bernard-Henri Lévy immár a radikális pesszimizmus és az erőszakba való büszke beletörődés hirdetői.

Az „új filozófia” (mely ezeket a sok tekintetben eltérő felfogású fiatalokat összekapcsolja) lemond a barikádszellemről, a lázadás etikájáról, a *metafizikai*, *művészi* és *erkölcsi* harc javára. Bernard-Henri Lévy, akit az új mozgalom zászlóvivőjének tekintenek, úgy érzi, hogy barbár korban él (kiáltvány jellegű könyvének címe: *La barbarie à visage humain* — Az emberarcú barbárság. Grasset, 1977), és hogy a meglévő ideológiák egyike sem elégíti ki a fiatal szellemet, mely most eltökélte, hogy „végiggondolja a pesszimizmust a történelemben” (12.). Az élet — mondja másutt — nem egyéb „elveszett ügynél, és a boldogság kiöregedett eszme”. Lehangoló gondolatok. Vajon egy új „mal de siècle” születésének vagyunk tanúi? Bernard-Henri Lévy könyvének sikere van, a legfiatalabb értelmiségi réteg (el is nevezték az „új elveszett nemzedék”-nek) keres és talál benne érveket felháborodott kiábrándultságához.

Az ifjú filozófus újraértékeli a társadalom intézményeit, és demitizálni igyekszik a történelem régi filozófusait. Végül is annyit sikerül elérnie, hogy új mitológiát találjon fel (negatívban), melyet a hatalom hagyományos szimbólumai uralkodnak: *A Mester*, *A Modern fejedelem*, *Az Állam* stb. Deleuze-t, Foucault-t, Althusser-t, Marxot, Nietzschét (akit egy másik ifjú filozófus „hősi Szókratésznek” nevez), Freudot, Lacant, Heideggert istenítik vagy támadják szenvedélyesen. Nehéz ezekből a lapokból kihámozni a hatalomnak vagy egy létmegoldásnak a filozófiáját. B.-H. Lévy úgy véli, hogy a történelem nem létezik, a világ katasztrófa, melynek hullámtaraján az ember áll, a politika csak látszat, s a „le Souverain Bien” (Voltaire felvilágosult uralkodója) pedig álmátlatásban szenvedő paranoiás. S egy még ennél is rettenetesebb mondat: „L'homme, même révolté, n'est jamais qu'un Dieu manqué et une espèce ratée.”**

Az „új filozófia” elítéli a hagyományos kultúrát is, azt állítván, hogy a létező Rossz nem egyéb, mint a felvilágosodás eszméinek következménye. A kortárs nyugati világ represszív technicizmusa B.-H. Lévy szerint az enciklopédisták haladásálmainak konkretizálódása. S általában, a *progresszizmus* a valóságban nem más, mint a reakció székértelője, mely katasztrófa felé sodorja a világot!

André Glucksmann elmélyíti ezt a gondolatot, s a *Les Maîtres penseurs*-ben (A gondolkodás mesterei) filozófiai érvelést ad hozzá (Grasset, 1977); ez a könyv ugyanolyan nagy sikernek örvend, mint a Bernard-Henri Lévyé vagy Jambert és Lardreau *Angyal* című könyve. Az „új filozófia” lényegében tagad minden társadalmi megoldást, szemükben legvégzetesebb „a tudósok köztársasága”.

Mi tehát a teendő? „Nem marad, nekünk már nem marad a barbár előretörés ellenében fegyverként csak a nyelvünk és otthonunk — a múzeumaink fegyverei és a magányunk helye. A kimondhatatlant kifejezni, és késleltetni a borzalmat, megmenteni azt, aki áldozata lehet, és elutasítani az elviselhetetlent: mi

* Mitterrand elnökké választása óta a „többség” mást jelent. — A szerk.

** „Az ember, ha lázad is, nem egyéb félbemaradt Istennél, elvetélt fajtánál.”

nem fogjuk már újrateremtteni a világot, de legalább vigyázhatunk, hogy ne pusztítsa el önmagát." (Bernard-Henri Lévy: I. m. 223.)

Az „új filozófia” tehát abban látja a megoldást, hogy egyetlen megoldást sem fogad el. Mindössze általános érvényű etikát javasol. A „barbárságellenes” értelmiséginek *metafizikusnak* kell lennie, aki úgy gondolkodik, hogy nem hisz a „Hatalomtól függetlenített világ képtelen eszméjében”. A „barbárságellenes” értelmiségi csakis *művész* lehet, mert a Művészet évezredes gát az értelmetlenség és a halál, a Kóosz és a tökéletlen, a tévelygés útjában. A *Felvilágosult fejedelem* helyett ma a Művész kellene eszményíteni, aki képes néven nevezni a Rosszat és megvetni a Hatalmat. Vagyis, Lévy pesszimista felfogásában, a „barbárságellenes” értelmiséginek *moralistává* kell lennie, Kant, Camus vagy Merleau-Ponty módjára olyan moralistává, aki hisz az istentagadó szellemiség hatóerejében, és (a sartré-i etikával szemben) politikai el nem kötelezettséget hirdet; a magány árnyékában az alapvetően történelemellenes gondolkodás lehet a menedék.

Nem késtek az „új filozófia” elleni megnyilvánulások sem. François Aubral és Xavier Delcourt Bernard-Henri Lévyt, Jambert-t, Lardreau-t, Dollét és a többieket Madame Soleil-hez, a jósnőhöz hasonlítják, „a lapok és a rádió varázslóinak, magusainak” nevezik őket (egy vaskos terjedelmű pamfletben — *Contre la nouvelle philosophie* — Az új filozófia ellen. Gallimard, 1977), egy „tapageur et grossier” (lármás és közönséges) spektakulum rendezőinek. Számukra s más racionalista gondolkodók számára az „új filozófia” egyike azon „társadalmi jelenségeknek”, melyek fiatalon elhalnak, rögtön azután, hogy egy télen vagy egy tavaszon át uralták Párizs nagyvilági életét. A *L'Ange* (Az angyal) — olvasom egy helyütt — „nem ér egy fabatkát sem”, Bernard-Henri Lévy nem egyéb sietős, kombinatív szellemű, nyilvánosságahajhász impresszáriónál, szellemi *poujadista**, aki a terror-ellenességet hirdet. Az „új filozófiát” nevezhetjük hát, filozófiai felületességére, határtalan, patetikus, radikális szószátyárságára való tekintettel, kocsmafilozófiának („la pub-philosophie”). Ellenfelei a „lacanizált** Istenség” gyámsága alá helyezik ezt a filozófiát, és gúnyolják Maurice Clavel*** mint irracionális és felelőtlen prófétát, christo-gauche-ista (keresztény baloldali) árnyalatú filozófust, aki az új mozgalom gyámolítójaként lépett fel (*Contre la nouvelle philosophie*, 233.).

Philippe Sollers viszont az „új filozófia” híve. Egy *Le Monde*-beli cikkében lemond a régi (gauche-ista) ideológiai terrorizmusról, és újat, egy *egészséges, felszabadító pesszimizmuson és transzcendentális humoron* alapulót állít helyébe. Megváltoztatta álláspontját, és most az ellentmondás és önellentmondás jogát hirdeti. Baudelaire egyik mondása (az Emberi Jogok könyvébe fel kell venni a *se contredire* és a *s'en aller* — „ellentmondani és elmenni” — jogát) a radikális és türelmetlen Sollers-nek és „Tel Quel”-beli barátainak új jelszavává lett. És anélkül, hogy igazolásra várna, Sollers azonnal él az önellentmondás jogával. Tíz éven át hárcolt egyazon zászló alatt. Elég volt, ideje zászlót és taktikát változtatni. A legfőbb rossz most a Hatalom, bármiféle-fajta legyen is az. A Hatalom és származékai: Állam, Törvény. A társadalom — Sollers szerint — önmagában büntetendő. Ebben a vonatkozásban egyetért Freuddal, aki azt mondta: „A társadalom közösen elkövetett gyilkosságon alapszik.” Tehát egyetlen társadalom sem jó. A racionalizmus afféle vallás, a *nép ópiuma*, s általában — Sollers, Bernard-Henri Lévy és társaik szerint — a kultúrát (amely ezt a kábítószert kitermelte) terheli a főbűn: felkészítette az emberi tudatot a legfőbb rossz befogadására, istenítette a hatalom elnyomó formáit. A XX. század megtorlásai nem egyebek — Lévy szerint —, mint „*Les Lumières moins la tolérance*” („Fények türelem nélkül”).

Sollers számára az érvelés kielégítő, s úgy véli, hogy a nyugati értelmiség mogorva passzivitásának légkörében az „új filozófia” újító irányzat. „Az első nagy romantikus stílus 68 óta” — állítja. Minden ezen kívül: egyre töményebb, egyre fojtogatóbb unalom.

Sollers „terrorista gyakorlata” új célpontot keres, és ennek megfelelő taktikát. Az *egészséges pesszimizmus* képlete egyelőre kétértelmű.

Nyilvánvaló tehát, hogy az új filozófia nihilizmusát egyformán határozott tagadás és egyetértés fogadja, s a két tábor között a csatározás tovább tart. A háborúzás lényegében csak most kezdődött el****, az „Angyalok” mindössze 30 évesek, s ahogy könyveikből kiveszem, nincs szándékukban elhallgatni. Sok tekin-

* Pierre Poujade (1920—) az ötvenes évek politikai életében a fasisztoid francia szélsőjobboldalt képviselte. (A szerk.)

** Jacques Lacan — a Sorbonne professzora, a francia pszichoanalitikai iskola feje. (A szerk.)

*** Az azóta elhunyt Maurice Clavel a katolikus egzisztencialista baloldali gondolkodója, a hetvenes években mint a *Le Nouvel Observateur* belső munkatársa esszéivel tevékenyen részt vett a francia szellemi életben.

**** A hetvenes évekről van szó. (A szerk.)

tetben azonos ez az 1930-as években végbement folyamattal. Akkor a spiritualista fiatal nemzedék volt az, amely erőszakosan kétségbe vonta az előző nemzedéket csődbe juttató értékeket. Nem jellemző, hogy a mai fiatal filozófusok olyan erkölcsi spiritualizmus ügyét karolják fel, melynek középpontjában a borúlátó romantika kódében a Művész áll?! A 68-as kontesztáló mozgalom túlélői e felé az új Fejedelem felé közelednek, aki egy erkölcsi sivatagon uralkodik. Hogy ez mély és prófétikus pesszimizmusba csap át, az már az idő jele. A fogyasztói társadalomra jellemző erkölcsi válsággal magyarázható, melyet bizonyos szempontból így is nézhetünk: módszertani szinten fejezi ki, hogy torkig van azzal az iskolával, amely kikapcsolta elemzőrendszeréből az embert és mondanivalóját.

A tudat politizálódása más értelmiségiek számára viszont mélyebb jelenség. Ők nem szabadulnak olyan hamar attól az érzésüktől, hogy *regresszív társadalom*-ban élnek, amely bűnre ösztönöz, s gazdagabb persze, mint más társadalmak, de igazságtalanságai is elviselhetetlenebbek. A humán értelmiség a legfenyegetettebb. A hiperindusztrializált társadalomnak egyre kevésbé van szüksége az úgynevezett improduktív intelligenciára — s ennek következtében egyre kevésbé becsüli. A középiskolai tanárok között végzett anketók poklot tárnak fel. Ebben az esetben a balratolódás mélyreható, vissza nem fordítható folyamat. A fiatalokból guevaristák, trockisták, szituacionisták lesznek, mások pedig, a fegyelmezettebbek, a nagyobb baloldali pártokhoz csatlakoznak, szervezeten harcolnak, tüntetéseken vesznek részt, előadásokat tartanak stb. Valahol egy amerikai értelmiségi nyilatkozatát olvasom: „Mi nem a tudat oszlopai vagyunk, hanem az értelem prostituáltjai.” A megalázkodás gyakorlata! Noam Chomsky, híres nyelvészeti munkák szerzője a szociológiai és politikai meditációról jelentet meg könyvet [eredeti címe: *Knowledge and Freedom*]; ígéretes címmel fordítják franciára: *Les problèmes du savoir et de la liberté* (A tudás és a szabadság kérdései). Elolvasom, tetszik, érdekel. Tulajdonképpen két előadás Bertrand Russellről. Az első hangsúlyozottabban filozófiai jellegű: a nyelvből kiindulva Chomsky a cselekedet filozófiájához jut el. A második, a világ átalakulásáról szóló, politikai opciót, állásfoglalást fejez ki. A nyelvész először az egyetemet és az amerikai értelmiségi réteget fogja perbe. „Az agyak proletarizálódásának” folyamata, mondja, azt jelenti, hogy az intelligencia aláveti magát az államhatalomnak. Az értelmiségiek bűnrészességét, tömeges részvételét hangsúlyozza egy *forradalomellenes* technológia megalkotásában; „a világ hiábavalóvá tételét” készítik elő, előlépnek a társadalom elitjébe, s ennek a merevítő, elnyomó elitnek lesznek eszközei. Chomsky kimondja a jelszót: „egyenlőség és szabadság”, és megjósolja: „az a világ, melyben élünk, eltűnik, saját önmérsztő szenvedélye fogja felégetni; hamujából egy új világ születik, fiatalabb, új hajnalfényre emlékeztető személyek lelkesítik majd.”

Szép szavak, pezsdítő remény.

A francia értelmiséget eléggé foglalkoztatja az említett jelenség. A tudat radikalizálódása régi, mélyreható folyamat, s az utóbbi évtizedekben egyre aktívabb formákat ölt. Az újságokat olvasva, a televíziót, a rádiót hallgatva, aki nem ismeri Franciaország politikai légkörét, azt hiheti, hogy mindenki mindenki ellen harcol, mindenki lázong, elégedetlen a rendszerrel, amelyben él, vár valamit, ami késlekedik. S ez bizonyos mértékben igaz is. Forrongó társadalom, örökösen ingerült szellem. A *hatalomellenesség*nek itt hagyománya van; a francia állampolgár első férfias cselekedete a szembefordulás. Ez kötelessége, hivatása. 1789 óta a politikusok sohasem aludtak nyugodtan. A forradalmak, a kultúra kiesiszolták a honpolgári szellemet, s a honpolgári szellem egyre türelmetlenebb, egyre elégedetlenebb, változtatni akar. Minden politikai vezető a társadalmi élet felújítását, megfiatalítását igéri. Meghallgattam az elsőkeljöltek beszédeit 1974-ben. Mindegyiknek volt valamilyen javaslata a társadalom megváltoztatására, még a jobboldaliaknak is. „Új társadalmi rendet” — ez a politikusok jelszava. A különbség csak abban áll, hogy egyesek gyors és radikális változást követelnek Franciaországban, mások lassúbbat, a hagyományos értékek megőrzésével. Ennek ellenére a társadalmi struktúrák az utóbbi száz évben nem változtak gyökeresen, a francia szellemnek — izgatottsága, elégedetlensége, forradalmisága ellenére — megvan a maga konzervatív oldala is. Logikája az *igen, de...* Újítást, de őrizzük meg az eddigi anyagi és szellemi javakat is, megdönteni az *elnyomó hatalmat, de...*

Kezdetben meglep az, ahogyan a forrongó párizsi értelmiségi összebékíti a forradalom szigorát az élet örömeivel. Az első benyomás nem kedvező. A fiatal agitátor hosszú haját visel, uniszex nadrágot, ríktó színű blúzt hord, karján vastag karperec, nyakában vékony nyaklánc, melyen több fémmfiguréska fityeg; néha, hogy még festőibb hatást keltsen, fülbevalót rak a fülébe. Ez, mondjuk, a robotportré.

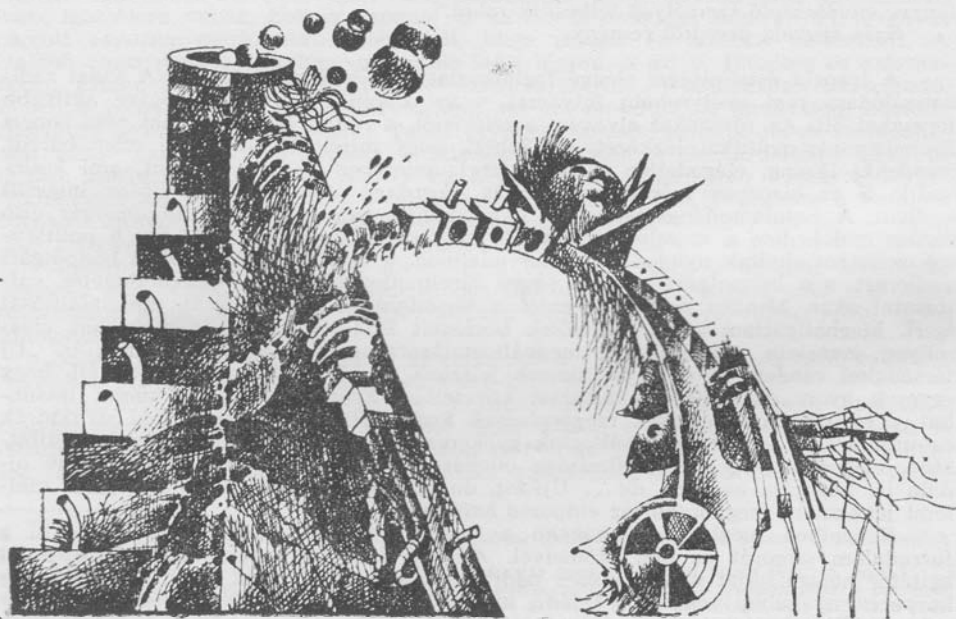
A képet az elmaradhatatlan szőke lány egészíti ki, aki hasonlóképpen öltözködik. A pár tüntetéseken vesz részt, propagandabrosúrákat osztogat, pénzt gyűjt a nehézségekkel küzdő harcosok számára, részt vesz a vitákon, s véleményét nyilvánít a forradalmi taktika kérdéseiről. S hirtelen, az utcán, a metróban, mindenről megfeledkezve ölelkezni kezdenek: hosszan ölelkeznek, figyelmen kívül hagyva a világot. A szigorúbb erkölcsökben nevelkedett idősebb emberek félrefordulnak, újságot olvasnak. Megszokták, vagy ha nem, nincs mit tenni. Kétféle erkölcs, az érzelmek kifejezésének két különböző módja. Néha durvább összecsapásra is sor kerül.

Egy vidéki politikai összejövetelen a hagyományos és jámborabb Franciaország képviselője beszél. A fiatal nemzedék erkölcsi züllése ellen tüzel: „Hova lett a tisztelet szent értékeink iránt, hova lettek azok az érzelmek, melyek századokon át uralták Franciaországot?” Amikor az előadás a legihletettebb pontjához ér, és a néhai Franciaország képe a legtisztábbá, legszentebbé válik, feláll a teremben egy fiatal nő, maga is Franciaország elnökjelöltje, egy szélsőbaloldali pártcska képviselője. Felmegy a színpadra, és a mai erkölcsöktől megbotránkozott szónok elé érve leszakítja magáról blúzát, szabaddá téve teljes szépségében leomló két nagy, fehér keblét... „Ime Franciaország erkölce, *salaud*...” (gazember) — kiáltja.

Megdöbbenés a teremben, a karzatról helyeslő kiabálás, az első sorokban felháborodás. A szemérmes Franciaország képviselője tátott szájjal marad, a politikai összejövetelből nem lesz semmi. Az ellentüntetés nem szerepelt a műsoron. Lévé, hogy a jelenet a felvevőgép előtt játszódott le, 50 millió francia nézi a két erkölcs összecsapását. A sajtóvisszhang inkább a fiatal nőnek kedvez. Mindenesetre sokat nevetnek az ügyön, s ez jó, mert a nevetés megtisztítja a szellemet az előítéletek rozsdájától. Az okos ember nevet, vagyis felszabadul, csak az ostoba makacsolja meg magát, és tartja léhaságnak a nevetést. Az ironia a belső szabadság egyik meg nyilvánulási formája.

**UTAK
ESZMÉK
VITÁK**

Kántor Erzsébet fordítása

Simon Sándor rajza